

De problemen die Pels onder deze noemer bijeenbrengt, vloeien mijns inziens voort uit de reïficatie van begrippen als maatschappij en markt die in het werk van 18e en 19e eeuwse theoretici als Smith, Marx en Comte valt te constateren en die sindsdien deel van onze cultuur is geworden. Om de betekenis/waarde van bepaalde handelingen te begrijpen deden deze auteurs niet meer een beroep op de gebruikelijke traditionele betekenis ervan zoals die bijvoorbeeld in het dagelijks taalgebruik of in een te kennen natuurlijke ordening van de maatschappij lag besloten, maar op abstracte grootheden als 'de ruilhandel' of 'de produktieverhoudingen'. Daaraan gingen handelingen sindsdien hun betekenis ontleenen. Een rechtvaardige beloning werd na A. Smith een juiste prijs, armoede werd na K. Marx uitbuiting.

Vermoedelijk beseft Pels wel dat de abstracte begrippen waarmee sociologen de maatschappij beschrijven, met een dergelijke immense taak (betekenis te geven aan individueel handelen) worden belast. Hij vindt het optreden van die sociologen immers - al hun theorieën kennende - oplichterij. Hij begrijpt echter niet dat dit een metafysische kwestie is. Pels biedt een sociologische oplossing voor een filosofische kwestie. Onkundig van de oorzaak wijst hij ten onrechte de sociologen als schuldigen van dit 'bedrog' aan. Daarmee quadrateert hij het probleem. Zoals de socioloog de leek leert de betekenis van zijn daden te ontleenen aan de sociale verhoudingen zoals de socioloog die beschrijft, zo probeert Pels de socioloog te leren dat deze handeling (d.w.z. de leek te leren...enz.) op zijn beurt weer zijn betekenis ontleent aan de sociale verhoudingen zoals Pels die beschrijft. Geen wonder dat het de lezer van *Macht of eigendom* al snel gaat duizelen.

Om die reden heeft de studie van Pels me mateloos geïrriteerd en uiteindelijk zeer teleurgesteld. Het boek gaat geheel voorbij aan de actualiteit die begrippen

als macht en eigendom hebben gekregen door de economische problemen in de Sovjet-Unie (hoe herstel je weer particulier eigendom?) en door de opkomst van het neo-liberalisme (levert privatisering wel meer vrijheid op?). Het beseft voor de realiteit lijkt Pels geheel te hebben verloren. Pels' 'positioneert' zoals hij dat zelf noemt, de ene theorie tegenover de andere, elk en passant voorzien van invectieven als 'reductionistisch' of 'structureel dubbelzinnig'. Zijn cynisme doet hem zich zozeer van de stof distantiëren dat de lezer het idee krijgt dat de schrijver slechts een spelletje speelt. Om mij te overtuigen moet een auteur op zijn minst menen wat hij schrijft. Ik kreeg niet de indruk dat dat in *Macht of eigendom?* het geval is.

De retorica van Darwin

Christien Brouwer

Recensie van: Ilse Bulhof, *Darwins Origin of Species: Betoverende wetenschap*, Ambo Baarn, 1988, f. 39,50.

Al sinds de Grieken worden natuurwetenschappers gestimuleerd om de resultaten van hun onderzoek in duidelijke en onopgesmukte taal te presenteren. In haar derde boek laat Bulhof zien dat hen dit niet altijd is gelukt. Zij analyseert hierin het taalgebruik van Darwin in zijn beroemde boek *On The Origin of Species* uit 1859.

Bulhof wil aannemelijk maken, dat Darwin zich in de presentatie van zijn oplossing voor het raadsel van het ontstaan van soorten van retorisch-literaire taal bedient. Daarmee bedoelt zij "een taal die gekenmerkt wordt door een kundig gebruik van overredende (retorische) en

poëtische eigenschappen van de taal, en die daarmee boven het vaststellen van feiten en het doorgeven van informatie uitgaat" (blz. 9). Darwin's taal blijkt zelfs zó machtig, dat de lezers volgens Bulhof gemakkelijk van zijn oplossing overtuigd raken. Dit prikkelt Bulhof tot een analyse van de relatie tussen de taal en de door die taal beschreven werkelijkheid in literair aandoende wetenschappelijke teksten als die van Darwin. Zij besluit haar relaas met een analyse van het ontologische karakter van die relatie.

Een korte inleiding. In *On The Origin of Species* stelt Darwin de vraag hoe de verschillende soorten zijn ontstaan en zich hebben ontwikkeld. Naar zijn mening heeft God in den beginne de wereld geschapen, een wereld die vele soorten herbergde. Deze wereld is echter niet hetzelfde gebleven. Onder invloed van allerlei factoren, bijvoorbeeld aardverschuivingen, veranderde zij. De soorten veranderen mee. De laatste verandering is volgens Darwin niet het werk van God. Zij wordt bewerkstelligd door het principe van de natuurlijke selectie. Dit principe houdt in dat van een soort die gedwongen is om zich aan te passen aan de veranderde condities, alleen de best aangepaste exemplaren overleven en zich voortplanten. Zij dragen bij aan de evolutie van de soort. Dit vormt de kern van het betoog van Darwin.

Bulhof beweert dat deze theorie over de natuurlijke selectie op zichzelf niet de revolutie in het denken over de natuur ontketende. Niet de inhoud van de theorie maar de manier waarop deze theorie werd gepresenteerd en verwoord, zette deze revolutie in gang (p. 21). Aan de schrijfstijl van Darwin wijdt zij een belangrijk deel van haar boek. Ik zal drie voorbeelden geven.

Allereerst vestigt Bulhof de aandacht op de stijlmiddelen die Darwin gebruikt, in het bijzonder de metaforen. De belangrijkste is het beeld van de natuur als fokker. Een fokker kiest bewust het bes-

te exemplaar van een soort om mee door te fokken. Net zo kiest, volgens Darwin, de natuur, zij het onbewust, de beste exemplaren en geeft die de gelegenheid om zich voort te planten (struggle for existence). De personificering van de natuur in deze metafoor, vormt voor Darwin geen probleem. Hij presenteert de natuur zelfs als een persoon die strenge regels stelt: 'Hoewel de natuur aan de natuurlijke selectie veel tijd geeft om haar werk te verrichten, verleent ze haar geen onbepert lange tijd' (Darwin geciteerd op bladzij 63 door Bulhof). Een andere belangrijke metafoor bij Darwin is die van het overleven als strijd: "de strijd (tussen dieren van dezelfde soort) zal in het algemeen heviger worden als zij elkaar moeten beconcurreren" (Darwin geciteerd op blz. 59 door Bulhof). Darwin gebruikt deze metaforen als heuristische middelen. De beelden in zijn metaforen zetten aan tot het ontdekken van nieuwe eigenschappen in de natuur.

Ten tweede signaleert Bulhof bij Darwin een opmerkelijke verteltrant. Hij vertelt zijn verhaal in de ik-vorm. Al op de eerste bladzij zegt hij: "Toen ik als bioloog aan boord was van de HMS Beagle" (Darwin op blz. 14 geciteerd door Bulhof). Ook laat hij niet na om de lezer alle voors en tegens van een bepaald standpunt te vertellen. Daardoor wordt de lezer uitgenodigd om bij iedere denkstap over Darwin's schouder mee te kijken en zich een eigen mening te vormen. Bulhof typeert dit als een communicatieve strategie van Darwin.

In de derde plaats wijst Bulhof op de manier waarop Darwin op de ervaringen van de lezers inspeelt. Hij weet dat ze de theorie van Malthus over het verband tussen bevolkingsgroei en beschikbaar voedsel kennen. Daarop haakt hij in door te vertellen hoezeer hij door deze theorie is geïnspireerd bij het ontwikkelen van zijn eigen ideeën over natuurlijke selectie. Daarnaast sluit hij met zijn beeld van de fokker aan op het toenmalige mens-

beeld van de 'homo economicus', de rationeel handelende producent van goederen.

Zijn zoekende en beeldende stijl en de manier waarop hij aansluiting zoekt bij zijn lezerspubliek maakten Darwin's boek tot een succes. Zijn taal was machtig genoeg om de lezers te overtuigen volgens Bulhof. Omdat die taal zo belangrijk blijkt te zijn, suggereert Bulhof zelfs dat er een nieuwe ontologie aan het werk van Darwin ten grondslag ligt. Bulhof onderkent twee algemeen aanvaarde ontologieën: een realistische en een idealistische. Aanhangers van de realistische ontologie gaan er vanuit dat er een zelfstandige werkelijkheid bestaat, los van onze menselijke geest. Deze werkelijkheid is op een eenduidige, objectieve manier te kennen. Volgens aanhangers van de idealistische ontologie bestaan er uitsluitend constructies van werkelijkheden in de menselijke geest (blz. 113). In Darwin's werk ziet Bulhof aanknopingspunten voor een werkelijkheidsopvatting die van de twee genoemde verschilt. Zij typeert deze als een hermeneutische ontologie, een ontologie die zijn oorsprong vindt in de middeleeuwen. Volgens haar zag men in die tijd de natuur als een boek, als een structuur die op verschillende manieren te interpreteren is. Darwin vat de natuur ook als een 'mogelijkheidsstructuur' op, als 'iets dat rijk is aan betekenissen en daarom bij 'herlezing' steeds nieuwe perspectieven kan openen' (blz. 145).

Met deze redenering van Bulhof kan ik helemaal niet meegaan. Zij beargumenteert nauwelijks waarom een realistische en een idealistische werkelijkheidsopvatting in het werk van Darwin ontbreken. Naar mijn oordeel ligt het echter zeer voor de hand dat er aan zijn werk een realistische ontologie ten grondslag ligt. Dit is immers ook de werkelijkheidsopvatting van het empirisme, waarvan Darwin een aanhanger was. Darwin gaat uit van een werkelijkheid die onafhankelijk van de menselijke geest

bestaat en die bovendien slechts op één manier te interpreteren is. Van die interpretatie doet hij op onopgesmukte wijze verslag. Omdat hij echter voorzagt, dat zijn beweringen een revolutionaire uitwerking zouden hebben (als ze gepubliceerd zouden worden), besteedde hij extra aandacht aan de manier waarop hij zijn boodschap bracht. Zijn beeldende stijl en de manier waarop hij zijn lezers aanspreekt, zijn daarvan het resultaat. Waarom zou daar een andere ontologie dan de realistische achter schuilen? Bulhof geeft daar geen antwoord op.

De these dat Darwin's werk literaire kwaliteiten bezit, heeft Bulhof overtuigend onderbouwd. De stelling dat dit literaire karakter doorslaggevend was voor het succes van *The Origin of Species* echter niet. Helemaal aan het begin van het boek, op blz. 23, stelt zij: "Maar het zal inmiddels duidelijk zijn dat deze snelle bijval (bedoeld wordt het succes van het boek bij het publiek, C.B.) niet zozeer de uitkomst was van de eigen observaties, proeven en wat dies meer zij: het was voornamelijk het gevolg van Darwin's overredingskracht". Het lijkt of ze al aan het begin van haar boek haar hypothese in een conclusie heeft omgezet.

Bij de aandachtige lezer(es) dringen zich talloze vragen op. Zou het boek ook zonder die literaire opsmuk bijval ge-oogst hebben? Zou dit succes niet eerder te wijten zijn aan de kracht van Darwin's argumenten? Of was de samenleving er intellectueel gezien misschien aan 'toe' om Darwin's revolutionaire ideeën zelfs zonder literaire opsmuk te verwelkomen? Deze vragen, die belangrijk zijn wanneer men het effect van Darwin's literaire schrijfstijl wil beoordelen, beantwoordt Bulhof niet.

Ondanks deze zwakke plekken is het boek de moeite van het lezen zeker waard. Het biedt een boeiende analyse van de macht van natuurwetenschappelijke taal omdat het literaire 'trucs' als metaforen, personificaties en verhaaltrant

ontmaskert. Ook maakt het de lezer(es) attent op de uitwerking die deze trucs op de lezers hebben. En misschien kan het natuurwetenschappers ook leren hoe zij hun boodschap aantrekkelijker kunnen verpakken.

Vrouwelijk Burgerschap

Rian Voet

Recensie van: Jean Bethke Elshtain, *Women and War*, Basic Books, N.Y. 1987.

Wie herinnert zich niet het conflict tussen Antigone en Creon. Creon, koning te Thebe, vaardigt een decreet uit waarin hij met een beroep op het staatsbelang zijn onderdanen verbiedt zich nog langer te houden aan de heilige familieplicht om de doden te begraven. Antigone, de nicht van Creon, verzet zich hiertegen. Ze laat zich niet weerhouden door haar zus Ismene die van mening is dat vrouwen niet tegen mannen mogen vechten. Antigone acht sommige dingen zo belangrijk dat ze het staatsbelang en het eigenbelang, ja zelfs het eigen leven, overtreffen.

Vroeger zou J.B. Elshtain zonder meer Antigone als feministische heldin hebben verkozen: de vrouw als moreel privé-persoon die zich verzet tegen de claims van de steeds verder opdringende staat. In haar nieuwste boek *Women and War* krijgt het conflict tussen Antigone en Creon een andere lading: We moeten inzien dat Antigone niet tegen het kwaad strijdt en dat ook Creon een goede waarde belichaamt, namelijk de burgerzin. Claims vanuit het gezinsleven en vanuit de staat krijgen eenzelfde geldingskracht. Elshtains voorkeur voor de tragedie is typerend voor dit boek. Er bestaat haars

inziens namelijk niet één waarheid; en zij ziet het als haar taak om aan de verscheidene bestaande waarheden zoveel mogelijk recht te doen.

De feministische boodschap is niet meer, zoals in *Public Man, Private Woman* nog het geval was, dat vrouwen als onbedorven wezens de staat moeten kritiseren op zijn schending van morele wetten en op zijn overtreding van de grens van de privé-sfeer. Nee, vrouwen kunnen het zich volgens Elshtain in *Women and War* niet meer veroorloven onbesmet te blijven door de *raison d'état* en door de oorlog. Ze moeten streven naar een verzoening tussen private en publieke identiteiten.

Alvorens de noodzaak tot zo'n verzoening ter discussie te stellen, lijkt het me zinvol de vraag te stellen naar het positieve element van die publieke identiteit. Wat is er zo mooi aan die burgerzin van Creon? Waarom mag Antigone en mogen moderne vrouwen in haar voetspoor zich niet meer aan het staatsbelang onttrekken? Waarom vindt Elshtain het weinig zinvol meer een feminisme te ontwikkelen vanuit het liberalisme? En waarom tenslotte moet het alternatief gevonden worden in een vertoog dat cirkelt rondom de woorden staat en oorlog?

Het antwoord hierop luidt simpelweg: de liberale openbare wereld is Elshtain te steriel. Er bestaan in de openbare wereld van het liberalisme geen burgerdeugden als moed, roem en eer die ons een trots gevoel kunnen geven op een openbare identiteit. Het christelijk denken is hierop geen correctie omdat het de deugden tezeer in de privé-sfeer plaatst. Voor vrouwen is dit een extra nijpend probleem omdat hun leefwereld traditioneel beperkt is tot de privé-sfeer. Indien een feministische filosofie vrouwen een aantrekkelijke openbare identiteit wil aanreiken is zij dus gedwongen inspiratie bij andere wereldbeschouwingen te zoeken dan bij het liberalisme en het christendom.

In het benadrukken van het belang